

Дашковський А. В.,
викладач кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Омельченко М. І.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Захист прав військовополонених наразі є актуальною проблемою, оскільки у військових конфліктах, що відбуваються сьогодні, наявні триваючі порушення міжнародного гуманітарного права, що є актуальним і щодо дій російських військ під час збройної агресії проти України.

Варто погодитись з думкою М. Кравцової та Т. Дацюк, що захист прав військовополонених осіб є одним з головних аспектів міжнародного гуманітарного права, який врегульовано численними стандартами та договорами. Попри наявні нормативні акти, проблеми з забезпеченням та дотриманням прав військовополонених осіб досі існують у світових конфліктах. Тож важливо продовжувати вдосконалення існуючих стандартів, а також проводити освітні дії для сприяння обізнаності про права військовополонених та цивільного населення під час збройних конфліктів. Слід приділяти особливу увагу захисту цивільного населення в зонах конфліктів, які часто страждають від порушень прав людини, надавати допомогу військовополоненим у відновленні їхнього фізичного та психологічного здоров'я, а також забезпечувати доступ до соціальних благ [3, с. 398-402].

Після Другої світової війни була прийнята низка актів, які були покликані запобігати порушенню прав людини під час збройних конфліктів, зокрема до таких можна включити: Женевські конвенції, Додатковий протокол до Женевських конвенцій, Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста, резолюцію ООН щодо захисту прав людини в умовах протидії тероризму, Загальну Декларацію прав людини та Конвенцію ООН проти тортур. Таким чином міжнародна спільнота закріпила заборону тортур, жорстокого або принижуючого поведіння щодо військовополонених.

Однак, найбільшу роль у питанні захисту прав військовополонених відіграють Женевські конвенції. Зокрема поняття "військовополонений" чітко визначено у ст. 44 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., а саме такою особою вважається будь-який комбатант. Поняття ж "комбатант" наведено у Пункті 2 ст. 43 Протоколу 1, де такою особою позначають тих, хто

входить до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, окрім медичного і духовного персоналу [5].

Конвенція також прирівнює статуси військовополонених осіб та осіб, що були інтерновані і були частиною збройних сил окупованої країни, а також тих осіб, які підлягають процесу інтернування згідно з чинним міжнародним правом.

Досить важливим у міжнародно-правовому розрізі було закріплення основоположного принципу: держава, під владою якої знаходяться військовополонені, несе відповідальність за все, що з ними відбувається. Крім того, принцип гуманності знайшов своє відображення і у ст. 13 Конвенції, що передбачає заборону будь-яких дій або бездіяльності держави, що може призвести до смерті військовополонених. Зокрема, військовополонений не може піддаватися фізичному насильству або науковим чи медичним дослідженням, що не пов'язані з його лікуванням та інтересами.

Очевидним є і той факт, що військовополонені становлять інтерес як потенційні джерела інформації. Однак, при допиті забороняється застосування «фізичних чи моральних тортур» або будь-яких «інших засобів примусу» [5]. Гарантуючи на міжнародному рівні, насамперед права людини, військовополонений не може бути змушений повідомляти щось, окрім власного прізвища, ім'я, звання, дати народження та особистого номеру.

Досить значущим є те, що нормативному регулюванню підлягають випадки захоплення військових під час воєнних дій, а отже не можна у таких випадках поводитися свавільно, у будь-якому разі держава мусить забезпечити ряд особистих прав зазначених осіб [1, с. 1-5]. Військовополонені, захоплені в зоні бойових дій, повинні швидко бути евакуйовані до таборів, розташованих на безпечній відстані від зони небезпеки. Умови перебування у таких таборах «повинні бути не менш сприятливими, ніж умови, якими користуються війська, що утримують їх у полоні, розташовані в цій самій місцевості» [5]. При цьому міжнародне право надає гарантію військовополоненим особам на повагу до своєї гідності і честі незалежно від обставин, що означає, що вони не втрачають цивільну правоздатність, яку мали до захоплення. Хоч і ст. 49 дозволяє країні, що утримує полонених, «використовувати працездатних військовополонених як робочу силу» [5], однак полонені не можуть бути позбавлені особистих речей та необхідного одягу, медичної допомоги, а також достатньої кількості їжі та води.

Перебування в полоні зазвичай завершується після закінчення воєнних дій, коли військовополонених звільняють і репатріюють. Однак, в окремих випадках це може статися раніше. Важкопоранених і важкохворих військовополонених повинні відправити на батьківщину або госпіталізувати в нейтральних країнах, як тільки їхній стан буде дозволяти транспортування. Конфліктуючі сторони можуть з гуманістичних міркувань організувати обмін військовополоненими до завершення війни.

О. Корнесва зазначає, що незважаючи на численні проблеми щодо факту встановлення наявності збройних конфліктів, їх теоретичного та практичного визначення, за останній час був зроблений великий крок у напрямі розвитку міжнародного гуманітарного права [2, с.148-244]. Також слід погодитись з К.

Марковим та А. Свистуною, які зазначають, що положення міжнародного гуманітарного права містять норми, котрі забезпечують загальний і спеціальний захист осіб під час збройного конфлікту, однак на практиці не дотримуються всі вимоги законодавства стосовно захисту населення під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного значення [4, с. 426-429].

Таким чином, захист прав та гідності військовополонених є важливим аспектом міжнародного гуманітарного права, однак, незважаючи на існуючі нормативи, проблеми з дотриманням прав військовополонених є гострим питанням у численних збройних конфліктах сьогодення. Важливо продовжувати роботу над покращенням ефективності реалізації існуючих закріплених міжнародних стандартів. Досягнення результату та прогресу у питанні забезпечення захисту прав військовополонених можливе лише в рамках мирних переговорів та дипломатичних зусиль.

Список використаних джерел:

1. Ситняківська С. М. Права людини під час війни, збройного конфлікту. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект:[колективна монографія]/кол. авт., за заг. ред. проф. НА Сейко; відп. ред. НП Павлик, 2014. С. 1-5.
2. Корнеєва О. Правовий статус військовополонених: особливості захисту прав в умовах збройних конфліктів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 148–244.
3. Кравцова, М. О., Дацюк, Т. К.. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. (2). С. 398-402.
4. Марков К. А, Свистунова А. В. Захист поранених, військовополонених і цивільного населення під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. С. 426-429.
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 21.01.2025).